

УДК 811.163.41'373.237.43:81'366.54:[821+070]
001.891.3:[811.163.41(038)+004.777СрпКор]

Милица Божих Синчук*

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О УПОТРЕБИ ЛЕКСЕМЕ *ВЛАДИКА* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (СЛУЧАЈ АНТРОПОНИМИЗАЦИЈЕ)**

Новоречје, 2023, бр. 8.

У раду се испитују случајеви употребе лексеме *владика* као властите именице (*Владика*), која се иначе, према важећој правописној норми, пише малим словом. На основу грађе сакупљене из Речника САНУ и *Корпуса савременог српског језика*, у књижевним и публицистичким текстовима, уочени су случајеви писања посматране титуле великим почетним словом уз свештено име, као стални део имена (*Владика Николај*, *Владика Раде*, *Владика Његош*) или као замена за лично име, и тада се увек односи на добро познату, значајну и угледну личност у свештенству, али и друштву уопште. Иде се ка закључку да се процес антропонимизације лексеме *владика* у српском језику није остварио, али да је присутна тенденција онимизације у неким контекстима.

Кључне речи: *владика*, антропонимизација, српски језик, корпусно истраживање.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У језику штампе и у неким књижевним делима среће се бележење лексеме *владика* великим словом. У речницима и приручницима савременог српског језика, ова реч нема забележену употребу као властито име.

Циљ истраживања је да се испита због чега се дешава да се реч *владика*, иако апелатив, пише великим почетним словом, да ли су у питању појединачни примери или се описана појава устаљује у српском језику, и

* ORCID: 0000-0001-9662-1968. milica.sincuk@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирао је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору бр. 451-03-47/2023-01, који је потписан са Институтом за српски језик САНУ.

какви су стилски ефекти те појаве. Један од циљева јесте да се установи да ли је могуће говорити о антропонимизацији, преласку из категорије апелатива у категорију властитих имена (исп. Подољска 1988: 33; исп. Шћепановић и Баук 2003). Приступ теми је прагматички пошто је у питању разматрање случајева употребе лексеме *владика* у одређеним контекстима.

Грађа је прикупљена из два извора: *Корпуса савременог српског језика* (даље у тексту Корпус) и *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (даље у тексту Речник САНУ или РСАНУ).

2. ЛЕКСЕМА *ВЛАДИКА* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Именица *владика* је полисемична реч.⁵² У тезауруском Речнику САНУ није регистрована употреба посматране лексеме као властите именице. У сакупљеној грађи за ово истраживање јавља се са основним терминолошким значењем *епископ, поглавар црквене области; највиши чин у православној цркви*; и са секундарним и застарелим значењем *владалац, поглавар (земље, племена, жупе)* (према РСАНУ 1959–II: 698), али су уочени и бројни примери у којима је именица *владика* написана великим почетним словом.

Актуелни Правопис Матице српске (2010) прописује писање верске лексике овог типа малим словом. Слично мишљење заступају и други аутори који су се бавили овим правописним питањем, али су запажена и одређена колебања у писању великог или малог почетног слова у речима које се односе на религијске појмове и свештеничке титуле, нарочито у текстовима религијског карактера (исп. Правопис 2010: 73; Јовановић 2018, 2022а, 2022б; Стијовић 2013). У теолошком двојезичном српско-руском речнику одредница *владика* написана је великим почетним словом (*Владика, Владико*), што је у супротности са правописом српског језика (Кончаревић и Радовановић 2021: 182).⁵³ Упркос важећој правописној норми, у претрази Корпуса смо запазили да се називи за монашке и свештеничке чинове неретко пишу великим почетним словом (као нпр. *Патријарх*), а слична пракса је потврђена и у писању владарских титула које се у појединим случајевима јављају као устаљена замена за одређену историјску личност у функцији властитог имена, нпр. *Вожд* за Ђорђа Петровића Карађорђа (в. Правопис 2010: 56), *Деспот* као лично име (в. РСАНУ IV: 242).

⁵² У Речнику САНУ идвојено је пет значења са исто толико подзначења (РСАНУ II: 698).

⁵³ Да ли је могуће да је такав принцип примењен под утицајем руског језика у којем се лексема *владика* пише великим почетним словом (*Владыка*).

У литератури је, такође, уочено да се у неким књижевним делима, нпр. код Борисава Станковића, свештеничка титула *владика* пише великим почетним словом као у примеру: *Кад и сам стари 'деда Владика' долази, служи – нарочито је тада Стојан зват, поручивано за њ да дође, да пева, чита часловац* (Станковић V: 162). У питању је израз *деда владика* за врло поштовано старије свештено лице које по чину може бити владика или имати нижи свештенички ранг (в. Божић Синчук 2020: 143). У нашој грађи, забележен је исти овај израз написан великим почетним словом, са анафорском улогом и антропонимском вредношћу, који се односи на владика Николаја Велимировића: „*Охридски пустињак*” и „*Деда Владика*”, је у охридском крају обновио црквени и монашки живот, народну православу духовност и уметност (електронски Корпус, Православље). У литератури је запажено да се *Владика* пише великим словом у делима владике Николаја Велимировића када означава *Господа, Бога* (в. Јовановић 2022а: 233)

3. АНАЛИТИЧКИ КОРПУС

Грађа за ово истраживање ексцерпирана је из два извора: дигиталне верзије тезаурусног *Речника САНУ I–XXI* и *Корпуса савременог српског језика*, којем је приступљено у периоду од 5. до 10. маја 2023. године. У питању су књижевна дела и чланци из дневне штампе (нпр. из Политике). Пронађена су 23 примера употребе лексеме *владика* написана великим почетним словом (*Владика*) у РСАНУ. У *Корпусу савременог српског језика* задат је упит (Vladik[a-z]) и резултирао је са 58 од почетних 943 примера употребе. У обзир нису узети случајеви понављања, затим писање великим словом на почетку реченице, на почетку наслова, натписи испод фотографија, почетак новог реда, почетак стиха, почетно слово у садржају и др.

Уочени су следећи случајеви употребе лексеме *владика* записане великим почетним словом (*Владика*) у посматраном материјалу.

1) Титула без личног имена свештеног лица са основном апелативном функцијом, у следећим примерима: *И Патријархъ е у овомъ писму позивао све Митрополите, Владике, Игумане и сву Братію да овомъ монастыру у помоћ притеку* (РСАНУ II, 115); *До 1832 год. била су два главна управителя све войске црногорске: Владика као господар народа и гувернадур као прво свѣтско лице у земљи* (РСАНУ III, 732); *Писали [смо] Владики Черногоорскому, да забуни мало Арнауте, да неби сва Арнаутіа на насъ поћи могла* (РСАНУ XIII, 104). *Ал' там' оба засталасе она | Те к Владичици, пак оданле мукло | Прекундачес', и под' Турскус' врате | У Србиу,*

премеждавши доста (РСАНУ XIII, 263); *Гули ага . . . гули Везиръ, — а Владикина врећа бездна . . . нъговцы зађу на чупаю* (РСАНУ XVI, 93).

2а) Титула + свештено име: *Васкреситељ црногорске слободе, Владика Данило Петровић, држао [је] на Цетињу о Госпођину-дне малом онај знаменити црногорски скуп* (РСАНУ II). Значај личности за историју, културу и династију истакнут је употребом великог почетног слова и на лексичком плану појачан речима *васкреситељ, слободе*, а поштовање је исказано и писањем титуле великим словом. Осећа се узвишен стил, патос. То показују и следећи примери: *Јавно мњење у Црној Гори није могло . . . у њему надозрети велике спасоносне последице, које је гледао Владика Данило* (РСАНУ XIII, 648). *Нови рукопис тога дјела послао сам био на просуђење . . . нашем у велеумному Владици-пјеснику Никанору Груићу* (РСАНУ II, 489). Стилски су неутрални примери попут следећег: *На дан Светог Саве, у суботу, свету архијерејску литургију служиће Владика Василије, док ће у Саборној цркви певати грађански хор „Свети Арсеније”* (Политика).

Великим словом су забележена и имена ликова из књижевног дела, а у питању су и значајне историјске личности: *И већ се неко умесно запитао да ли је то спев о двоумљењима Владике Данила којима су посвећена најдужа певања или о истрази потурица којој је посвећено неколико стихова* (Политика, Културни додатак); *„Играо сам и неке духовнике, попут Владике Данила, Светог Саве, и нисам намеравао да се замонашим . . .”* (Ж. Лаушевић, Година прође, дан никада, Београд: Новости, 2011).

Појаву писања монашког чина *владика* великим почетним словом као сталног дела имена примећујемо у вези са ословљавањем светог владике Николаја Жичког и Охридског (1880/1881–1956), чије је име до замонашења било Никола Велимировић, а којег често називају само *Владика Николај*. Потврде смо пронашли у електронском Корпусу у временском периоду од задњих двадесетак година (од 2001. г.):

. . . наведена су и имена славних Ваљеваца од Ненадовића, Милована Глишића, Десанке Максимовић, Владике Николаја до Љубе Поповића, Матије Бећковића, Воје Брајовића, Радована Белог Марковића и других (Политика, чланак *Хиљаде ваљевских разлога*, аутор Б. Нововић) – у овом примеру се лик свеца и владике Николаја Велимировића у потпуности одређује конструкцијом *Владика Николај*, док су остали именовани антропонимском формулом име + презиме, што сведочи о томе да је испитивани начин ословљавања устаљен и препознатљив; *„А прав и чист ум опет неретко се сакрива помоћу јуродства”* – мисли *Владика Николај*. *Све је доведено до апсурда, па се и живи људи опраштају од себе* (Политика); . . .

[п]оручује да се сетe примера са српским затвореником у концентрационом логору коли наводи свети Владика Николај. „Затвореник је сакупио комадиће хлеба и са мало воде умесио неку врсту 'колача'” (Политика); ... кућа претходно је објавила Лакићевићеве књиге „Штап Светог Саве” (друго издање), „Мисли Владике Николаја” и „Мисли Преподобног оца Јустина Ђелијског” (Политика); Стихови Владике Николаја Велимировића, по општем мишљењу највећег песника међу духовницима у минулом веку (Политика) Византијски идеал Владика Николај први је започео многе велике српске приче, па је поставио питање зашто су Срби градили (Политика). Њихових хула нису поштеђени ни наши светитељи – од Светог Саве, па све до светог Владике Николаја. Међутим, ни то им није доста. Њихова хула иде и на нашу свешетну историју светосавску (Политика, чланак О новим богохулницима, аутор епископ далматински Фотије). А ток историје и у позитивном и у негативном правцу, град где је до врхунца доведено зло, које је Владика Николај тако добро приметио: „Над српским народом се плански и систематски спроводи духовни геноцид[д]...” (Православље). Од Христа је примио ове дарове и Њему их враћа, уверава нас свети Владика Николај (Политика). Следе прилози Радована Биговића („Хришћанска философија Владике Николаја”) и Сретена Петковића („Подсећање на манастир Дечани”); Богати и сложени животни пут и Владика Николај, дело Владике Николаја потврђују истинитост речи Премудрога Соломона (Православље).

26) Као стални део имена са избледелим основним значењем у синтагми Владика Раде, а у питању је владика Петар II Петровић Његош (1813–1851). При обраћању владикама или при њиховом помињању по правилу се чин, будући монашки, наводи испред имена добијеног по замонашењу, па би било очекивано: владика Петар II, а у овом случају употребљена је форма владика + лично, крштено име (Раде) због чега је она стилски маркирана.

Потврде у Речнику САНУ: *Владавина Владике Рада* показује нам слику многих енергичних напора за сузбијање ... анти-државних тежњи (РСАНУ I, 129); *Нека се упореди прича овог епа са историјом догађаја ... па онда нека се суди, да ли се може ауторство тог епа приписивати Владици Раду!* (РСАНУ I, 200); *Плебисцит српске књижевне републике једнодушно је прогласио Владиком Рада, на основу његових пјесничкијех дјела, народнијем српскијем Генијем* (РСАНУ XX, 398); *Запази ли Владиком Рада, дједе Ибро — Запазих, Дјецо ка вас! . . . Бјеше спон од човјека, виши од пуна три лакта* (РСАНУ VI, 222); *Ђорђија Савов, рођени синовац Владике Рада . . . је и наслеђивао престо и првих дана већ сам присвојио кнежевску власт* (РСАНУ XIV, 416); *Заклели су се Ускоци Владици Раду да*

ће пирнути у чорбу Смаил-аги Ченгићу кад дође да покупи хараче од Дробњака (РСАНУ XX, 187).

Потврде у Корпусу: *То што је Владика Раде, Петар Други Петровић Његош одлучио да његово бесмртно тело почива на врх Ловћена ...* (Политика); *Најбољу поезију у нас створио је народ; највећи наш модерни песник, Владика Раде, Његош, нешколован је брђанин (Језик данас); Старији говорни облик од Његуша су Његоши. И за тај старији облик одлучио се Владика Раде. Ристо Ковијанић је открио да су Његуши добили име по понорници која је некад постојала* (Политика, Културни додатак); *Није ли такву синтезу правио и Владика Раде? Дучић је и на плану стиха и строфе песник културе и синтезе* (Политика, Културни додатак); *У Књизи посетилаца, Милош Н. Ђурић и Вељко Петровић, записали су: „Млади Владика Раде, само је Твоја Младост могла да изведе ове две старости на висину. О, мртви, помозите ...”* (Политика).

За исту личност Петра II Петровића Његоша у грађи је уочена и конструкција *владика* + породични надимак постао од топонима, *Владика Његош: Ово није било у складу ни са стиховима Владике Његоша, највећег српског песника који кажу: „Оведе ме у царство свјетовах, Како капља росе ...”* (Са пашњака до научењака, М. Пупин).

3) Титула без личног имена свештеног лица са антропонимном функцијом упућивања на јасно одређену личност: *владику Петра II Петровића Његоша и светог владику Николаја Жичког и Охридског (Велимировића):*

Његош: *Главари виде да ће Владика брзо умрети; али од жалости нико не може да му спомене, и да га упита има ли што наручити (Љубомир Ненадовић, РСАНУ XIV, 376); Проче обећава Владика да ће чинити што могуће за да Црногорци не буду чинити преступљена . . . настояће за открити преступника и . . . строго наказати их увјеренъ обаче, да ће бити еднако наведено од стране Австрійске (РСАНУ XIII, 404) – Његош пише о себи у писму турском генералу 1841. године.; Ни вјероломна погибија на Башиној Води највиђенијих херцеговачкијех бегова, везировијех опуномоћеника код Владике за пограничне преговоре, не изазивље освету везирову (РСАНУ XVIII, 132). С Његошем је, чини се, лако: црногорска власт више воли себе него 'Горски вијенац', цркву и Владикау заједно, па ће Његоша уступити Србима и прошлости (Политика); И већ се тада наводи „свашта се којешта говори шта Владика са овом грађевином постићи намерава”. Логично би било претпоставити да је црква на врху Ловћена ... (Политика, Културни додатак); његови Црногорци нису могли одмах испунити, али су је ипак остварили: посмртне остатке овог Владике прене-*

ли су са Цетиња у Цркву св. Петра на Ловћену августа 1855. г. (Политика, Културни додатак); У својој сасвим доситејевској песми Поздрав роду из Беча 1847. год ... на којој се потписао Владика црногорски, он осуђује оне који у име вере „сеју адско сјеме братскога раздора (Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности); овом свету нестане брегова и људи, мени се чини, још ће трајати два црногорска колоса: Ловћен и Владика (Политика, Културни додатак).

Свети владика Николај Жички и Охридски: *Та алегорија Светог Николаја, некадашњег Владике, свевремено је упутна* (Политика); *Јасно нам је било да монаси нису знали за какве су госте спремили собе. Били су запрепашћени кад су угледали Владика и мене* (Дневник 2021: 12).⁵⁴

Забележени су такође примери из књижевног дела Стјепана Митрова Љубише у којим лексема *владика* написана великим почетним словом упућује на лик владике Саве: *Поздрави ми старца Владика и реци му ... да пази цркву по закону* (РСАНУ XIX, 161); *Дочувши што се згађа по Црнојгори, свјетова Владика да се прође Шћепана и да га прожене као лажицу; увјеравајући Саву да је Петар III умро ... у цвијету своје младости* (РСАНУ XI, 171) – пример је проширен у односу на Речник САНУ због контекста.

4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

На основу претходне анализе у којој су размотрени различити примери употребе лексеме *владика* написане великим почетним словом у књижевним и публицистичким текстовима савременог српског језика, може се уочити да пракса писања ове лексеме великим словом показује значајну заступљеност, иако то није у сагласности са важећим правописним правилима. Неуједначена пракса у овом погледу, када је реч о писању лексеме *владика*, може указивати на одвијање одређених процеса у развоју ове лексеме који се огледају у промени њене функције из апелативне у антропонимну. Примери показују да у одређеним контекстима употребе лексема *владика* добија обележја антропонима, што се, поред осталог, одражава на плану правописа у виду писања великим почетним словом.

⁵⁴ У самом књижевном делу налазимо коментар аутора да је намерно бележио великим словом лексему *владика* онда када има значење надимка, да именује владика Николаја (в. Дневник 2021: 8, фуснота 1). У тој напомени препознајемо потврду да се ради о антропонимизацији, јер је надимак антропонимска категорија, чије карактеристике преузима апелатив *владика*.

То су случајеви употребе при обраћању или спомињању у емоционално обојеном говору уз црквено име достојанственика који је добро познат и веома угледан (примери под бројем 2: *Васкреситељ црногорске слободе*, *Владика Данило Петровић*; *Стихови Владике Николаја Велимировића*, по општем мишљењу највећег песника међу духовницима), са избледелим основним значењем уз лично име (*Владавина Владике Рада показује нам слику многих енергичних напора за сузбијање ... анти-државних тежњи*), ређе самостално када замењује властито име и у основи тог поступка налази се синегдоха (примери под бројем 3: *С Његошем је, чини се, лако: црногорска власт више воли себе него 'Горски вијенац', цркву и Владикy заједно; Та алегорија Светог Николаја, некадашњег Владике, свевремено је упутна*). Када је ова лексема саставни део имена или замењује лично име, постоји реална мотивација за употребу великог почетног слова (по узору на неке сличне ситуације у којима се пише велико слово нпр. неке титуле, придеви *свети* и *блажени*, додаци уз имена који су саставни део имена или се употребљавају уместо њега, особена звања која се везују за историјске личности итд. – исп. Правопис 2010: 56–73).

Може се констатовати да процес антропонимизације лексеме *владика* није реализован у лексичком систему српског језика, али да се на основу анализираних примера може уочити тенденција антропонимизације ове лексеме у одређеним контекстима употребе, у религијским текстовима, као и у текстовима других функционалних стилова и жанрова, што се показује и употребом великог почетног слова. Писање великог почетног слова у основи је израз учтивог указивања поштовања, одавања почести и исказивања благодарности од стране онога који дату лексему употребљава, и стилски је маркирано, што је у складу са високом позицијом именоване личности у свештенству и друштву у целини (исп. Правопис 2010: 73).

ИЗВОРИ

Корпус савременог српског језика (приступљено: 5. 5. 2023., 8. 5. 2023, 10. 5. 2023.) [Korpus \(bg.ac.rs\)](http://Korpus.bg.ac.rs)

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XXI*. Београд: САНУ: Институт за српски језик САНУ, 1959–.

Станковић V: Станковић, Борисав. *Певци*, Сабрана дела, књ. V. Београд: Просвета, 1980.

Дневник 2021: *Дневник епископа жичког Василија (Костића), Заточеник манастира Војловице*. Панчево: Манастир Војловица: Пасаж.

ЛИТЕРАТУРА

- Божих Синчук, Милица 2020. *Ономастички слојеви и њихова дијалекатска подлога у књижевном делу Борисава Станковића*. Београд [докторска дисертација].
- Јовановић, Владан 2018. Велико слово у религијским текстовима. *Језик данас*, год. XIV/12. Нови Сад: Матица српска, 15–25.
- Јовановић, Владан 2022А. Велико слово у делима владике Николаја Велимировића (прилог изучавању српске правописне нормe). У: *Језик и речник светог владике Николаја Велимировића (диференцијални приступ)*, Монографије 34. Београд: Институт за српски језик САНУ, 165–172.
- Јовановић, Владан 2022Б. Писање религијских појмова из угла српске правописне нормe. У: В. Брборић, И. Бјелаковић (ур.). *Нови прилози српском правопису 2*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Одбор за стандардизацију српског језика, 189–201.
- Кончаревић К. и М. Радовановић 2021. *Руско-српски и српско-руски теолошки речник*. Београд: Јасен.
- Подольска Н. А. 1988. *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва: Наука.
- ПРАВОПИС 2010: М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица. *Правопис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 55-56.
- Стијовић, Рада 2013. Нова правописна решења – велико слово (предлог измена). *Наш језик*, XLIV/3–4. Београд: Институт за српски језик САНУ, 25–30.
- Шћепановић, Михаило и Баук, Снежана 2003. Терминологија српске антропоније. У: *МСЦ Научни састанак слависта у Вукове дане 32/3, Терминолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика*. Београд: МСЦ: Филолошки факултет, 269–287.

Milica Božić Sinčuk

ON THE USE OF THE LEXEME *VLADIKA* (BISHOP) IN THE MODERN
SERBIAN LANGUAGE (ANTHROPONYMIZATION CASE)

Summary

The paper discusses the contexts in which the lexeme *vladika* (bishop) is written with a capital letter in the language of print and some literary works. The goal of the research is to establish in which cases it appears as a proper noun, that

Новоречје 8

is, in which there is an anthroponymization phenomenon. The research was conducted on the material collected from the SASA Dictionary and from the Corpus of the Modern Serbian Language.

Keywords: Serbian language, vladika, capitalization, anthroponymization, stylistic, Corpus research.